

LBRIS

We know
books

Albert Schweitzer

FILOSOFIA CULTURII

Decăderea și reconstrucția culturii

*

Cultură și Etică

Traducere, prefață și note
de

Mihnea Moroianu

 Sens
Editura

<i>Prefață</i>	13
<i>Notă asupra ediției</i>	37

PARTEA I DECĂDEREA ȘI RECONSTRUCȚIA CULTURII

I. Vina filosofiei pentru decăderea culturii – Prăbușirea concepției despre lume pe care se bazau idealurile culturii – Caracterul ne-elementar al filosofării moderne	41
II. Circumstanțele potrivnice culturii în viața noastră economică și intelectuală – Suprasolicitarea și lipsa de concentrare a omului modern – Incompletitudinea și lipsa de umanitate a omului modern – Lipsa independenței spirituale și etice a omului modern.....	47
III. Caracterul fundamental etic al culturii – Conceptul de cultură – Nașterea concepției ne-etice asupra culturii – Simțul nostru al realității. Simțul nostru istoric – Naționalismul ca rezultat al simțului nostru al realității și al simțului nostru istoric – Cultură și cultură națională – Falsa noastră încredere în fapte și în organizații – Adevăratul simț al realității.....	57
IV. Calea spre regenerarea culturii – De la incultură spre cultură – Dispariția puterii idealurilor culturale – Suișuri și coborâșuri în istoria culturii – Reforma instituțiilor și reforma mentalităților – Dificultățile reînnoirii culturii.....	71
V. Cultură și concepție despre lume – Reînnoirea concepției despre lume și regenerarea culturii – Concepția despre lume bazată pe gândire. Raționalism și mistică – Concepția optimist-etică despre lume – concepție capabilă să creeze cultură – Reînnoirea gândirii noastre prin reflectarea asupra sensului vieții.....	81

PARTEA A II-A CULTURĂ ȘI ETICĂ

Cuvânt înainte.....	97
I. Criza culturii și cauza ei spirituală	109
1. Latura materială și cea spirituală a culturii	109
2. Cultură și concepție despre lume.....	111

II. Problema concepției optimiste despre lume.....	115
1. Concepția occidentală și cea indiană despre cultură	115
2. Lupta pentru concepția optimistă despre lume	116
3. Optimism și pesimism	118
4. Optimism, pesimism și etică	121
III. Problema etică	123
1. Dificultățile percepției etice	123
2. Importanța reflectării asupra eticii	124
3. Căutarea unui principiu fundamental al moralității	126
4. Etică religioasă și etică filosofică	128
IV. Concepții religioase și filosofice despre lume.....	131
1. Concepțiile despre lume ale religiilor universale.....	131
2. Concepțiile despre lume ale religiilor universale și cele ale gândirii occidentale	133
V. Etică și cultură în filosofia greco-romană	135
1. Începuturile: Socrate.....	135
2. Epicureism și stoicism: etica resemnării	138
3. Principiul fundamental al eticului la Platon: etica negării lumii	142
4. Aristotel: teorie a Virtuții în loc de Etică	144
5. Idealul statului cultural la Platon și Aristotel	148
6. Seneca, Epictet și Marc Aureliu	153
VI. Concepția optimistă despre lume și Etica în Renaștere și Post-Renaștere	159
1. Credința în progres și în Etică	159
2. Elemente creștine și stoice în Etica modernă	162
VII. Fundamentarea Eticii în secolele XVII și XVIII	167
1. Hartley, d’Holbach: Dăruirea ca egoism luminat	167
2. Hobbes, Locke, Helvétius, Bentham.....	171
3. Altruismul drept calitate naturală: Hume, Adam Smith	174
4. Etica engleză a auto-perfecționării	178
5. Shaftesbury: o filosofie optimist-etică a Naturii	180
VIII. Fundamentarea culturii în epoca Raționalismului.....	183
1. Mentalitatea și realizările credinței etice în progres	183
2. Obstacole în fața mișcării reformelor: Revoluția Franceză	188
3. Subminarea concepției raționaliste despre lume.....	190
IX. Concepția optimist-etică la Kant.....	193
1. Etica lui Kant: aprofundată, dar lipsită de conținut.....	193
2. Tentativa lui Kant de a ajunge la o concepție optimist-etică asupra lumii.....	197

X. Filosofia Naturii și concepția despre lume la Spinoza și Leibniz	203
1. Tentativa lui Spinoza de a ajunge la o filosofie optimist-etică a Naturii	203
2. Leibniz – concepția optimist-etică despre lume alăturată filosofiei Naturii	208
XI. Concepția optimist-etică despre lume a lui J. G. Fichte.....	211
1. Filosofie speculativă și Gnosticism	211
2. Bazele optimist-etice și ale optimismului la Fichte	212
3. Imposibilitatea transpunerii în practică a misticii activiste a lui Fichte.....	216
XII. Schiller, Goethe, Schleiermacher	221
1. Concepția etică despre lume a lui Schiller; concepția despre lume a lui Goethe bazată pe filosofia Naturii	221
2. Tentativa lui Schleiermacher de construire a unei filosofii a Naturii	223
XIII. Concepția optimistă și supra-etică despre lume a lui Hegel.....	227
1. Etica în filosofia Naturii și în filosofia Istoriei la Hegel.....	227
2. Concepția supra-etică despre lume a lui Hegel; credința lui în progres.....	230
XIV. Utilitarismul târziu. Etica biologică și sociologică	235
1. Beneke, Feuerbach, Laas, Auguste Comte, John Stuart Mill... ..	235
2. Darwin și Spencer	237
3. Punctele slabe ale utilitarismului biologic și sociologic	239
4. Etica sociologică și socialismul; credința mecanică în progres	243
XV. Schopenhauer și Nietzsche	247
1. Schopenhauer: o Etică a negării lumii și a vieții	247
2. Absorbția Eticii în negarea lumii și a vieții.....	252
3. Critica lui Nietzsche la adresa eticii curente	255
4. Etica afirmării superioare a vieții la Nietzsche.....	257
XVI. Sfârșitul luptei occidentale pentru concepția despre lume	261
1. Gânditori academici: Sidgwick, Stephen, Alexander, Wundt, Paulsen, Höffding.....	261
2. Etica auto-perfecționării, urmașii lui Kant. Cohen, Herrmann... ..	263
3. Etica auto-perfecționării: Martineau, Green, Bradley, Laurie, Seth și Royce	264
4. Filosofie a Naturii și Etică: Fouillé, Guyau, Lange, Stern	265
5. Filosofie a Naturii și Etică la Eduard von Hartmann.....	271
6. Filosofie a Naturii și Etică la Bergson, Chamberlain, Keyserling, Haeckel.....	274
7. Agonia concepției optimist-etice despre lume	278

XVII. Calea cea nouă.....	281
1. Imposibilitatea ducerii la bun sfârșit a concepției etic-optimiste despre lume.....	281
2. Independența concepției despre viață față de concepția despre lume.....	283
XVIII. Întemeierea optimismului prin voința de viață.....	287
1. Rezultatul pesimist al cunoașterii.....	287
2. Afirmarea lumii și a vieții de către voința de viață.....	290
XIX. Problema Eticii pe baza istoriei Eticii.....	295
1. Etica altruismului sau etica auto-perfecționării?.....	295
2. Etica și teoria cunoașterii; Etica și procesele naturale; latura entuziastă a Eticii.....	298
3. Etica personalității etice și etica societății.....	301
4. Problema unei Eticii complete.....	303
XX. Etica altruismului și etica auto-perfecționării.....	305
1. Extinderea spre cosmic a Eticii dăruirii de sine.....	305
2. Etica auto-perfecționării și Mistica.....	308
3. Mistica abstractă și mistica realității: mistica supra-etică și mistica etică.....	311
XXI. Etica respectului față de Viață.....	315
1. Principiul fundamental al moralității.....	315
2. Etica resemnării: etică a sincerității față de sine și etică activistă..	321
3. Etică și lipsă de gândire; etică și afirmare de sine.....	323
4. Omul și celelalte ființe vii.....	325
5. Etica raporturilor dintre oameni.....	327
6. Responsabilitate personală și supra-personală: etică și umanitate..	331
XXII. Energiile culturale ale eticii respectului față de Viață.....	335
1. Cultura ca produs al respectului față de Viață.....	335
2. Cele patru idealuri ale Culturii; lupta pentru o omenire culturală în epoca mașinilor.....	337
3. Biserica și statul ca entități istorice și ca idealuri ale culturii...	341
4. Moralizarea comunității religioase și politice.....	343

Prefață

**Etica respectului față de Viață – o Etică a entuziasmului
și a dăruirii de sine**

Teolog, muzician, filosof, conducător timp de peste o jumătate de secol al primului spital din Africa Ecuatorială, Albert Schweitzer (1875-1965) este unul dintre extrem de rari gânditori universal admirați pentru coincidența desăvârșită dintre teoria și practica puse în slujba ideii unui nou umanism și a iubirii active pentru oameni. Născut în Alsacia, cu studii la Universitatea din Strasbourg, unde obține titlul de doctor în filosofie și teologie, Schweitzer decide în jurul vârstei de 30 de ani, când era deja pastor, renumit organist și muzicolog, autor al clasicei (astăzi) monografii *Johann Sebastian Bach, muzicianul-poet* și al mai multor lucrări deschizătoare de drumuri în istoria Creștinismului,¹ să studieze medicina, din dorința, așa cum avea să mărturisească, de a „repara exploatarea popoarelor primitive de către ceilalți Albi”.² Studiază timp de 8 ani medicina, până în 1913, după care pleacă în Gabon, unde înființează un spital la Lambaréné, mica localitate devenită celebră datorită radiației universale a personalității sale admirate și iubite în lumea întreagă. Din acest moment, până la moartea sa, în 1965, viața lui Schweitzer decurge între Africa, unde se dedică activității din cadrul spitalului și scrierii marilor sale lucrări de filosofia culturii, și scurte vacanțe în Europa,

---

¹ *Cina cea de Taină în contextul istoriei lui Isus și a Creștinismului primitiv* (Das Abendmahl im Zusammenhang der Geschichte Jesu und der Geschichte des Urchristentums, Tübingen 1901). *Taina Mesianității și a Pătimirii. O schiță a vieții lui Isus* (Das Messianitäts- und Leidensgeheimnis: eine Skizze des Lebens Jesu. Tübingen 1901). *Istoria cercetării vieții lui Isus* (Geschichte der Leben-Jesu-Forschung, Tübingen 1906). *Istoria cercetării Pauline de la Reformă până în prezent* (Geschichte der Paulinischen Forschung von der Reformation bis auf die Gegenwart. Tübingen 1911).

² Keyserling, *Reise durch die Zeit I*, p. 51.

unde susține concerte și conferințe, afirmându-și cu neobosită energie și consecvență credința în valoarea umană și culturală a umanismului având la bază „respectul față de Viață” propus de el drept principiu fundamental al moralității.

*

În cândva celebra sa scriere de debut *A letter concerning Enthusiasm*, publicată anonim în anul 1708, Anthony Ashley-Cooper, al treilea conte de Shaftesbury, se arată surprinzător de sceptic față de efectele sociale ale entuziasmului, pe care îl pune în legătură cu „fanatismul” și cu excesele pasiunii necontrolate manifestate în „extravanță și furie”, care la rândul lor pot duce la „inflamare și cangrenă mortală”. Altfel spus, pentru Shaftesbury, entuziasmul este pur și simplu o boală, împotriva căreia singurele remedii eficace sunt „*raillery and good humour*” (ironia și buna dispoziție). Ca fervent cititor și admirator al lui Platon, asemenea tuturor literaților epocii sale, el se ferea să conteste milenara convingere că nimic cu adevărat mare și valoros nu se poate crea, mai ales în plan artistic, fără „imaginația sau presupunerea unei prezențe divine”. Doar că *inspirația*, avertiza el în finalul scrisorii sale, „este o percepție reală a prezenței divine, iar *entuziasmul* una falsă”.

Întreaga evoluție istorică ulterioară pare să-i fi dat dreptate lui Shaftesbury, în sensul că toate marile aventuri politico-sociale ale secolelor XVIII-XX, în care entuziasmul, chiar neteoretizat, era un ingredient esențial, s-au soldat cu imense suferințe și dezamăgiri, ale căror victime colaterale au fost tocmai „*inspirația*” și „*entuziasmul*” (în toate ipostazele lor, de la cele mai elementare și colective, până la cele mai intime și personale).

Cu atât mai actuală și fără precedent în epoca ei poate fi numită încercarea lui Albert Schweitzer de a pune entuziasmul (ca simbol al forței creatoare și al resurselor ultime ale spiritului uman) nu în slujba iraționalismului și a diverselor forme de negație, ci tocmai în slujba reconstrucției culturii și a afirmației unei anumite forme de Etică. Cele două demersuri sunt strâns legate între ele: Chiar la începutul primei părți a lucrării de față, *Decăderea și reconstrucția culturii*, Schweitzer formulează teza care se dovedește fundamentală pentru întreaga lui viziune asupra filosofiei culturii:

Războiul n-a creat această situație. El însuși nu e decât o manifestare a ei. Noi ne-am îndepărtat de cultură fiindcă printre noi n-a mai existat nicio reflecție asupra culturii... Elementul decisiv a fost eșecul filosofiei.

Eșecul acesta constă, după el, în faptul că filosofia a renunțat la rolul de conducătoare a opiniei publice și de promovare a unei filosofii „elementare”,³ întreținând entuziasmul pentru cultură și energia idealurilor etice – rol pe care ea îl jucase în secolul XVIII și la începutul secolului XIX. Incapabilă să-și mai asume vocația întreținerii idealurilor optimist-etice ale culturii, filosofia a încetat să mai furnizeze vreo hrană care să potolească setea spirituală a oamenilor. Pierzându-și interesul pentru orice filosofare pe înțelesul tuturor, filosofia s-a transformat într-o disciplină fără niciun impact asupra mentalității colective, concentrată asupra propriilor probleme accesibile doar unui cerc restrâns de specialiști și din ce în ce mai absorbită de propriul trecut:

Filosofia aproape s-a transformat în istoria filosofiei. Spiritul creator o părăsise. Din ce în ce mai mult ea a devenit o filosofie fără reflecție. Ea reflecta, ce-i drept, asupra rezultatelor științelor particulare, dar reflecția elementară îi lipsea... În școli și universități, ea mai juca un rol; lumii, însă, nu mai avea nimic să-i spună.

Elaborându-și concepția despre decăderea și reconstrucția culturii la începutul anilor '20 ai secolului trecut, Schweitzer se confruntă cu două dintre tendințele caracteristice ale filosofiei germane și europene ale epocii: cu răspândirea tot mai accentuată a ideilor iraționalismului filosofic și cu teoria declinului inevitabil al

---

³ Termenul „elementar” este folosit sistematic de Schweitzer într-un sens cu totul diferit de cel curent. La el elementar nu este un demers asociat învățământului sau formelor „elementare” de abordare ale unei materii sau a unui subiect, ci dimpotrivă – unul în același timp profund și simplu, apt să focalizeze întreaga energie și înțelegere asupra aspectelor fundamentale ale unei anumite probleme. „Filosofia elementară” este filosofia care respinge orice retragere în orizontul restrâns al problematicii accesibile doar specialiștilor în filosofie, pentru a se concentra asupra marilor întrebări de care depinde soarta fiecărui individ și a comunității din care face parte. (*N. tr.*)

culturii, propagată ca urmare a nesfârșitelor dezbateri stârnite de apariția lucrării lui Oswald Spengler, *Declinul Occidentului* (1919).

Mai întâi despre poziția față de soarta prezentă și viitoare a culturii. Pentru Spengler și nenumărații săi adepți, soarta aceasta era pecetluită prin analogia dintre natura culturii și cea a organismelor biologice parcurgând în mod inexorabil stadiile succesive ale nașterii, înfloririi, bătrâneții și morții. Din această perspectivă, declinul culturii este un fenomen de neoprit, și el nu poate fi abordat decât ca sursă pentru diverse speculații și broderii mai mult sau mai puțin ingenioase, în care neputința noastră să-și poată găsi o consolare estetică prin contemplarea diverselor episoade ale desfășurării destinului inevitabil, episoade prin care propria noastră civilizație repetă istoria decăderii altor civilizații cunoscute din istorie.

Spiritul etic, afirmă Schweitzer în *Decăderea și reconstrucția culturii*, lucrarea sa din 1923, nu poate lua parte la jocul acesta dintre optimism și pesimism. El ia manifestările de declin drept ceea ce sunt, adică drept ceva îngrozitor. El este înfiorat de întrebarea ce se va alege din lumea aceasta, dacă procesul va merge într-adevăr mai departe. El suferă pentru soarta culturii. Ea nu este pentru el un obiect de analize interesante, ci speranța cu care el se gândește la existența omenirii. Credința în posibilitatea unei reînnoiri a culturii formează o parte din viața sa. De aceea, el nu se poate mulțumi nicidecum cu concluzia la care ajunge spiritul optimist-pesimist al realității.⁴

---

⁴ Lui Schweitzer îi vine cu atât mai ușor să adopte poziția aceasta net anti-spengleriană, cu cât de meditat la perspectivele sumbre ale culturii vremii sale, el începuse să mediteze cu 20 de ani înainte de apariția cărții lui Spengler. În autobiografia sa (*Din viața și gândirea mea*), el își amintește: „Impulsul de a mă ocupa de acest subiect îl primisem în vara lui 1899 la Berlin, în casa Curtius. Într-o seară, Herman Grimm și alții se întrețineau despre o ședință a Academiei la care tocmai participaseră. Deodată cineva – nu mai mi-amintesc cine – a rostit vorbele: «Ah, ce mai! Noi doar nu suntem cu toții decât epigoni.» A căzut ca un fulger pe lângă mine, fiindcă era ceea ce simțeam eu însumi... Din seara aceea, pe lângă alte lucrări, am început să fiu lăuntric preocupat de o scriere pe care am intitulat-o *Noi, Epigonii*. Adesea am dat glas unor gânduri din ea în fața unor prieteni, care le priveau doar ca paradoxuri interesante și ca manifestare a unei dispoziții de *fin de siècle*. Atunci m-am închis complet. Doar în predici mi-am mai manifestat îndoielile cu privire la cultura și spiritualitatea noastră.”

Pentru Schweitzer, șansa unei opriri a declinului care amenință nu doar civilizația occidentală, ci și pe cea a întregii umanități este conținută tocmai în caracterul fundamental etic al culturii, care face ca „declinul să se transforme în ascensiune îndată ce energiile etice devin din nou active” în mentalitatea societății și a indivizilor care o compun. El nu obosește să sublinieze necesitatea unei a doua Renașteri a spiritului european – „marea Renaștere prin care omenirea descoperă că Etica este adevărul suprem și utilitatea supremă, trăind prin aceasta eliberarea din simțul mizer al realității în care s-a târât până acum”.⁵ Și să indice și calea practică de realizare a acestui obiectiv aparent himeric: ieșirea din cercul magic al „lipsei de gândire” (*Gedankenlosigkeit*) devenite o a doua natură pentru omul modern, reînvățarea celor mai modeste forme de raportare la noi înșine și la semenii noștri, abjurarea credinței în mitul „faptelor” și al interacțiunii dintre ele, ca opusă interacțiunii dintre realitate și idealurile personale ale individului:

Numai o concepție în care acționează idealuri etice este capabilă să producă o acțiune liberă, adică planificată și urmărind un scop bine determinat. În măsura în care idealuri luate din realitate intră în joc, realitatea acționează asupra realității. Psihicul uman servește atunci numai ca un transformator imperfect.

Iar acum, despre raportul lui Schweitzer cu Raționalismul. Discreditul în care acest curent de gândire datând din îndepărtatul

---

⁵ În măsura în care au luat notă de proiectul lui Schweitzer, reprezentanții breslei filosofice au fost unanimi în a constata caracterul „nerealist” și „prea ambițios” al ideii că Etica ar putea avea vreo contribuție la rezolvarea crizei din societate. De exemplu, logicianul și eseistul Bertrand Russell scria în recenzie din 1924 la ediția engleză a cărții lui Schweitzer, *Etică și cultură*, o recenzie în mod semnificativ apărută sub titlul dubitativ *Does Ethics influence life?*: „Cauzal vorbind, etica noastră este un efect al acțiunilor noastre, nu vice versa; în loc să practicăm ceea ce predicăm, găsim mai convenabil să predicăm ceea ce practicăm. Etc.” Fără să se teamă de abjurarea implicită a unei tradiții multimilenare, pe care filosofia occidentală se ferise până atunci s-o abandoneze într-o formă atât de explicită; și fără să se întrebe dacă Etica astfel degradată mai avea vreo justificare pentru a figura pe lista disciplinelor filosofice universal acceptate.

secol XVIII căzuse în ochii contemporanilor săi, și toate slăbiciunile de care el însuși era perfect conștient, nu-l împiedică pe Schweitzer să-i aprecieze capacitatea de mobilizare a conștiințelor în slujba unor idealuri etice și, ca urmare, să considere că noi trebuie să continuăm acolo unde s-a oprit secolul XVIII, dacă vrem să scăpăm de absența concepției despre lume și de absența culturii care definesc întreaga mizerie spirituală și materială a prezentului. Ce-i drept, el nu propune să ne oprim la stadiul de evoluție la care ajunsese Raționalismul secolului XVIII (cu „platitudinea optimismului” și „sentimentalismul moralei” sale), ci să completăm promovarea idealurilor culturale și umaniste ale acestuia cu înțelegerea faptului că orice convingere valoroasă are un caracter irațional și entuziast, deoarece nu poate proveni din cunoașterea lumii, ci izvorăște din trecerea prin gândire a propriei noastre voințe de a trăi, care transcende orice cunoaștere a lumii:

Dacă gândirea rațională se gândește pe sine până la capăt, ajunge în mod necesar la irațional. Acesta este paradoxul care domină viața noastră spirituală. Dacă încercăm să o scoatem la capăt fără acest irațional, nu rezultă decât viziuni despre lume și viață lipsite de valoare și neînsuflețite.

Gândirea noastră trebuie să facă pasul decisiv spre contopirea voinței de a trăi a fiecăruia dintre noi cu voința de a trăi care pulsează în jurul lui, așadar cu un demers care nu mai aparține gândirii obișnuite, ci este o aspirație de ordin „mistic”, o percepție care nu mai poate fi analizată exclusiv cu instrumentele logicii, ci presupune în același timp o anumită „trăire” a adevărului existenței (în limbajul lui Schweitzer: o confruntare între propria voință de viață și voința universală care există în jurul meu) și o întâlnire cu diversele ipostaze ale „Misterului”.

Cu asta ajungem în miezul concepției etice a lui Schweitzer. Inutil de spus că unui gânditor obișnuit orice asemenea invocare a virtuților Misticii și ale Misterului i-ar conferi aproape automat calitatea de mistagog sau de „poet”, în orice caz de ins tributar unei anumite forme de exaltare și de amestecare a lucrurilor imposibil de amestecat. La Schweitzer nu se întâmplă deloc așa. Pur și

simplic, deoarece oricine pășește cu adevărat în universul gândurilor sale are sentimentul întâlnirii cu un spirit de o extraordinară rigoare și veracitate, care împărtășește cititorilor săi niște concluzii de o rară prospețime și originalitate, bazate pe studiul aprofundat al tezaurului gândirii europene pus în oglindă cu cel al înțelepciunii extrem-orientale, în principal al celei chineze și indiene. Iar nota fundamentală a acestei întâlniri este absența oricăror urme de artificialitate sau livresc, înlocuite prin revărsările unei inimi formate la dubla școală a sublimului eticii lui Isus și a perfecțiunii muzicii lui Bach – cele două stele călăuzitoare ale întregii lui existențe spirituale.⁶

Soluția lui Schweitzer constă în stabilirea pe cale pur rațională a limitelor demersului rațional, ajungând astfel la rezolvarea conflictului dintre Rațiune și Religie, conflict care e în esență un conflict între cei doi poli ai existenței morale – Cunoașterea și Voința, care sunt făcute nu pentru a se combate, ci pentru a se completa reciproc:

Dacă Voința lasă, pur și simplu, la o parte Cunoașterea, ea se pierde în visări nebulosase. Cunoașterea, însă, care, asemenea raționalismului din trecut, nu recunoaște că pentru a înțelege viața trebuie să se transforme până la urmă în trăire gândită, renunță la orice concepție despre lume profundă și elementar fundamentată.

Și mai departe:

Încă din tinerețe, am fost convins că orice gândire, dacă se gândește pe sine însăși până la capăt, sfârșește în Mistică. În liniștea pădurii virgine africane, am fost capabil să urmăresc până la ultimele implicații și să exprim acest gând.

*

---

⁶ Nu întâmplător, despre Schweitzer s-a spus că „modul lui direct și aparent nesofisticat de a trata problemele filosofice ne amintește nu numai de Socrate, ci încă și mai mult de fondatorii marilor religii. ...Asemenea lor, el era în căutarea adevărului viu, cel ce se ocupă cu dezvoltarea umanității din noi.” (Predrag Cicovacki, *The Restoration of Albert Schweitzer's Ethical Vision*, New York, 2012, p. XVII.)

Schweitzer citează aprobator spusa lui Schopenhauer: „Să predici morala e ușor. Să fundamentezi morala e greu.”⁷ Se poate presupune că tocmai abuzului de asemenea predici i se datorează puținul prestigiu de care se bucură „Morala” sau „Etica” în lumea modernă. În ciuda oricăror reminiscențe ale Imperativului Categorie și ale „legii morale” kantiene, în ciuda încercărilor de reabilitare prin intermediul „filosofiei Valorilor” a lui Nicolai Hartmann și Max Scheler,⁸ noțiunile acestea par să sufere de o cronică anemie; contemporanilor noștri ele nu mai au nimic pozitiv de oferit – în afară de retorica ușor previzibilă a indignării și a maniheismului sancționând diverse tipuri de „comportare neetică”, adică niște instrumente servind nu orientării în viață, ci afirmării proprii superiorități și, în cel mai bun caz, limitării ravagiilor produse de egoismul propriu și de cel al diverșilor competitori în „lupta pentru existență”.⁹

Cu totul diferite sunt conținutul și valoarea Eticii în viziunea lui Schweitzer: în locul unui repertoriu de imperative și interdicții tinzând să limiteze libertatea de acțiune a individului – entuziasmul dăruirii de sine, în spiritul cuvintelor evanghelice deseori citate de el: „Cel ce ține la viața sa o va pierde, iar cine-și pierde viața pentru

---

⁷ Schweitzer tinde să folosească termenii „morală” și „etică” drept echivalenți între ei (cu o netă preferință pentru cel de al doilea). Abia într-un anumit pasaj din însemnările postume alcătuind subiectul celui de al doilea volum al lucrării de față, el încearcă o ierarhizare a lor, rezervând termenul de Morală pentru stadiul primitiv al unei colecții de imperative, îndatoriri și virtuți, urmând ca ea să devină cu adevărat Etică abia atunci când dispune de un „principiu fundamental al moralității”, așa cum este pentru el cel al respectului pentru Viață.

⁸ Despre care Schweitzer spunea că reprezintă o formă de întoarcere la teoria virtuților a lui Aristotel (la „Etica bazată pe o multiplicitate de considerente”) și că seamănă cu „o barcă de salvare, în care adepții ei s-au refugiat după scufundarea mândrei nave a explicării lumii, în care străbăteau ei lumea... Simpla alcătuire a unor liste de virtuți și îndatoriri este ca și cum cineva ar atinge la întâmplare clapele unui pian și ar crede că aceea este muzică. Chiar și atunci când ne confruntăm cu moralisții din alte vremuri, nu ne interesează decât cum au fundamentat ei Etica, nu cum au predicat-o.”

⁹ De aici caracterul naiv și neconvingător al tentativelor improvizate de a populariza rudimentele eticii prin intermediul unor îndemnuri bine intenționate, de tipul: „Este imposibil să duci o viață complet etică, dar merită să încerci”; sau „Răul trăiește în dorința conștientă de a acționa numai pentru sine”.

Mine și Evanghelie și-o va păstra.” (*Matei* 10,39; 16,25 etc.) Iar în locul navigării în derivă printre precepte și reminiscențe mai mult sau mai puțin uzate ale concepției tradițional-religioase despre lume, un principiu fundamental al moralității – respectul față de Viață – din care rezultă imediat distincția clară dintre Bine și Rău: binele este a păstra și a proteja viața; răul este a nimici și a obstrucționa viața. Împreună cu plasarea Eticii în centrul problematicii filosofice, ocupând astfel locul pe care tradiția kantiană și post-kantiană îl atribuiseră timp de peste un secol Teoriei Cunoașterii.¹⁰

A deveni etic înseamnă a începe să gândești cu adevărat...

Cunoașterea ultimă la care năzuim, este cea asupra vieții. Cunoașterea noastră vede viața din exterior, voința noastră, din interior. Deoarece viața este obiectul ultim al cunoașterii, în mod necesar cunoașterea ultimă devine o trăire gândită a vieții.

Ceea ce știu eu despre lume este o cunoaștere din afară și care rămâne mereu incompletă. Cunoașterea provenită din voința mea de viață este însă nemijlocită și provine din impulsurile misterioase ale vieții așa cum e ea în sine. Orice convingere valoroasă este irațională și are un caracter entuziast, deoarece nu poate proveni din cunoașterea lumii, ci izvorăște din trăirea gândită a voinței de a trăi, care transcende orice cunoaștere a lumii. Aceasta este ceea ce gândirea rațională care gândește până la capăt descoperă drept adevărul din care trebuie să trăim. Drumul spre adevărata Mistică duce prin gândirea rațională în sus, spre trăirea profundă a lumii și a voinței noastre de a trăi, noi toți trebuie să îndrăznim din nou să gândim, pentru a ajunge la Mistică – singura concepție nemijlocită și profundă despre lume, noi toți trebuie să mergem cu cunoașterea până acolo unde ea se convertește în Mistică. Cu toții trebuie ca prin gândire să devenim religioși.

Ca orice idee filosofico-religioasă rezultând dintr-o reflecție profundă și o îndelungată experiență a căutării adevărului, „respectul față de Viață” este un principiu (combinat cu o stare de

---

¹⁰ „Ceea ce în filosofie există sub numele de idealism al teoriei cunoașterii nu poate fi un suport pentru idealismul etic. În concepțiile spiritualiste despre lume, în cele indiene ca și în cele europene, Etica nu o posedă vreo viață reală, ci numai una aparentă.”

spirit) mult mai complex decât cel care rezultă din simpla analiză verbală a numelui pe care-l poartă.¹¹ În el este conținut, pe lângă responsabilitatea față de soarta tuturor ființelor vii, pe lângă entuziasmul dăruirii de sine și al asumării tăcute a spusei lui Isus: „Oricui i s-a dat mult, mult i se va cere”, (*Luca 12, 48*) – care la Schweitzer apare sub forma „Cel care a primit multe lucruri frumoase trebuie să dea la rândul său mult în schimb” (*Din viața și gândirea mea*) – independența, obținută prin resemnare,¹² față de evenimentele exterioare oricât de vitrege; el este străbătut de hotărârea de a acționa chiar dacă succesul i-ar fi refuzat în exterior, afirmându-și libertatea față de lume prin aceea că devine părtaș la taina suferinței și a sacrificiului.¹³

---

¹¹ Într-o scrisoare din Lambaréné adresată la 28.11.1930 către Josselin de Jong, citim: „Da, cuvântul respect față de Viață are un conținut mult mai mare decât se poate bănuși din simpla exprimare. Dar așa trebuie să fie. Gândul mai mare decât fațada verbală.”

Propagarea de către Schweitzer a respectului și a dragostei față de toate ființele vii au făcut ca el să fie deseori privit ca precursor al mișcărilor contemporane de protecție a animalelor și de apărare a naturii. Cultura filosofică, adâncimea reflecției personale și păstrarea contactului viu cu tradiția gândirii creștine îl fac însă imun față pericolul alunecării spre ideologia osificată și lipsită de viață, care, tocmai datorită precarității bazei lor filosofice, amenință la tot pasul evoluția diverselor curente ale ecologismului actual.

¹² „Resemnarea este sala prin care noi intrăm în Etică... Adevărata resemnare nu înseamnă a fi ostenit de lume, ci triumful tăcut pe care voința de viață îl celebrează în cea mai grea restriște asupra circumstanțelor vieții. Ea nu înflorește decât pe terenul afirmării profunde a lumii și a vieții.”

¹³ Cât de derizorie apare prin comparație obstinarea cu care Russell, în recenzia citată, nemulțumindu-se să afirme că: „În sine, viața pare nu pare a fi nici bună, nici rea, și e greu de văzut de ce ar trebui să-i purtăm respect” (!), mai încearcă și să demonstreze inconsistența principiului respectării ei, folosindu-se de pretinsa aporie a atitudinii omului față de un tigru. Ca și cum Schweitzer n-ar fi subliniat în repetate rânduri caracterul nereglementabil al respectului față de viață, faptul că ea este în primul rând o mentalitate, nu un catalog de prescripții a căror aplicare să-l scape pe om de necesitatea de a decide de la un caz la altul în ce măsură trebuie să ia o vină asupra sa supunându-se necesității de a distruge și prejudicia viața. (Pus de un adept al său în fața unei pseudo-dileme analoge, privind necesitatea de a ucide un tigru care s-ar pregăti să-l atace, Lev Tolstoi răspunsese: „Care tigru? Eu n-am întâlnit în viața mea niciun tigru!”)